

ПСИХОФОНОСЕМАНТИКА ЧОЛОВІЧОГО ІМЕННИКА

Дослідження власних імен, безперечно, цікавий матеріал для глибокого розуміння процесів, які відбувались на різних історичних зрізах у мові народу, у його історії та культурі. Нехай ім'я, можливо, випадкове, але воно міцно приростає до нас на все наше життя, стає невіддільним від нас, зливається з нами. Адже, як зазначав І. Я. Франко, ім'я — це вірний і невідступний товариш людини, який супроводжує її від колиски до могили [5: 20]. На думку В. Никонова, ім'я — соціальний знак, ім'я людині потрібне тільки в суспільстві і для суспільства [9: 11]. В одному випадку — це соціальний знак, наприклад в сім'ї, суспільстві, що певним чином виділяє людину, в іншому — об'єднує з групою, народом. Ці погляди розділяє й філософ О. Ф. Лосев, котрий зазначає, що «лише в імені обґрунтована вся найглибша природа соціальності у всіх безмежних формах її виявлення» [6: 162].

Останнім часом активно й плідно вивчається клас особових імен, зокрема мотиви надання, динаміка імен, їх варіативність. Свідченням цього є поява цілої низки нових ґрунтовних дисертаційних досліджень (С. А. Брайченко. Антропонімічні уподобання мешканців Одеської області України: лінгвістичний аналіз. — Одеса, 1999; Г. В. Кравченко. Динаміка українського іменника м. Донецька з 1890 по 1990-ті роки. — Донецьк, 2000; С. М. Медвідь-Пахомова. Еволюція антропонімічних форм у слов'янських мовах. — К., 2000; Т. В. Бачинська. Антропонімікон переселенців з Польщі на Тернопільщину. — Івано-Франківськ, 2001; О. Ю. Медведева. Динаміка особових імен мешканців українського Придунав'я. — Ізмаїл, 2001; Л. О. Кравченко. Антропонімія Лубенщини. — К., 2002; Н. О. Свистун. Динаміка антропонімікону м. Тернополя ХІХ—ХХ ст. — Чернівці, 2006 та ін.).

Але досі наука не дала відповіді на запитання: чому протягом кількох десятиліть проходить зміна найбільш улюблених,

популярних у народі імен? Що впливає на долю власних імен? На думку О. П. Журавльова, на долю власних імен майже не впливають ніякі інші фактори, крім змістовності звучання [3: 65]. Змістовність звучання, справді, є важливою для імен, свідченням цього є перехід чоловічих імен у жіночі і (дуже рідко) навпаки. Наприклад, ім'я **Інна** було первинно чоловічим, але його жіноче звукове оформлення (голосний [i], що стоїть на початку слова під наголосом, — маленький, ніжний, світлий, слабкий, тихий) перевело його у розряд жіночих. А ім'я **Микита** жіночим не стало, ненаголошений голосний [и] — великий, грубий, темний, сильний, гучний. Цей факт яскраво демонструє, наскільки важливо виявляється для імен змістовність звучання. Через неблагозвучність щезають імена Марфа, Федот, Фома. Імена Людмила, Лілія, Ірина, Юлія, Олександр, Андрій розповсюджені тому, що звучать гарно і відповідно: жіночі імена «жіночо», а чоловічі — «мужньо». Більшість жіночих імен мають сонорні звуки [л], [н], а також голосні [а], [і]: Алла, Аліна, Ганна, Олена, Світлана. Тобто естетика імені передбачає красу його звукової оболонки [10: 13].

Власні назви, зокрема власні імена, на відміну від загальних, не виражають поняття [8: 246]. В імен немає того прямого предметного значення, яке є у всіх інших слів. Вони називають, але нічого не означають [11: 11]. Однак немає непромовистих імен. Як вважає Ю. Тинянов, кожне ім'я є вже позначення, що грає всіма фарбами, на які тільки воно здатне [2: 61], тобто воно має кольорове забарвлення.

Спираючись на фонетичні значення та кольорові асоціації голосних звуків, що входять до складу імен, спробуємо охарактеризувати психофоносемантику сучасного чоловічого іменника. Зупинимося на популярних чоловічих іменах, які подаються у словнику-довіднику Л. Белея «Ім'я для дитини в українській родині». Фоносемантика та кольорові асоціації чоловічого іменника досліджувались за такою ж методикою, як і жіночого [7], зокрема за ознаками: гарний — поганий, ніжний — грубий, світлий — темний, сильний — слабкий, веселий — сумний, гучний — тихий, добрий — злий, швидкий — повільний, холодний — гарячий, великий — малий. Кольорова гама онімів визначалась на основі кольорових асоціацій голосних звуків імені. Перевага надавалась

фонетичним значенням та кольоровому забарвленню наголошених голосних, а також тих, які повторюються в імені. При визначенні фоносемантики імені враховувався й спільний фонетичний зміст всіх голосних оніма: якщо всі голосні імені мали ознаку велике, тепле, то воно вважалось дуже велике, дуже тепле, якщо ця ознака мав тільки наголошений голосний, то антропонім оцінювався як великий, теплий.

Фоносемантику, кольорові асоціації голосних звуків української мови виявили у ході психологічного експерименту, проведеного на основі експериментально-психометричного методу вивчення символічного значення голосних російської мови О. П. Журавльова [4]. У результаті трьох проведених експериментів нами було визначено чіткі кольорові асоціації українських голосних звуків: звук [а] респонденти охарактеризували як червоний, [о] — білий, [у] — жовтий, [и] — чорний, [і] — синій, [е] — зелений. Для більшості респондентів український звук [а] — гарний, великий, грубий, світлий, сильний, холодний, швидкий, веселий, гучний, добрий; звук [о] — гарний, великий, ніжний, світлий, сильний, гарячий, повільний, веселий, гучний, добрий; звук [у] — гарний, великий, ніжний, світлий, сильний, холодний, швидкий, веселий, гучний, добрий; звук [и] — гарний, великий, грубий, темний, сильний, гарячий, повільний, сумний, гучний, злий; звук [і] — гарний, малий, ніжний, світлий, слабкий, гарячий, повільний, веселий, тихий, добрий; звук [е] — гарний, великий, грубий, темний, сильний, холодний, повільний, сумний, гучний, злий.

Як бачимо, звуки, безперечно, володіють фонетичним значенням, сполучення звуків теж володіють ним. Психологічно важливе значення має також позиція звука у слові, наголошеність та повторення голосного, а також ряд чи піднесення голосного.

Фонетичне значення онімів з голосними переднього ряду [е], [і], [и] — Денис, Євген, Сергій, Федір — не збігається, крім ознак гарний, повільний. Але, якщо враховувати ознаки наголошеного [е] та спільне значення звуків [е], [і], то ім'я **Федір** — *дуже гарне, велике, грубе, темне, сильне, холодне, дуже повільне, сумне, гучне, зле*, ім'я **Євген** — *дуже гарне, дуже велике, дуже грубе, дуже темне, дуже сильне, дуже холодне, дуже повільне, дуже сумне, дуже гучне, дуже зле*; за кольоровими асоціаціями оніми зеленого забарвлення.

Імена з наголошеним [и] — чорного забарвлення, але широкий спектр кольорів представлено в імені Валентин — чорний, червоний, зелений, в онімах Данило, Костянтин — чорний, червоний, білий, в антропонімі Любомир — чорний, білий, жовтий.

Імена з наголошеним [е] — Артем, Валерій, Лев, Олег — за кольоровими асоціаціями, тобто за наголошеним голосним [е], зеленого кольору. За наголошеним голосним ці наймення гарні, великі, грубі, темні, сильні, холодні, повільні, сумні, гучні, злі, Однак оніми з наголошеним [е] та голосним [а] (типу **Артем**) *дуже гарні, дуже великі, дуже грубі, дуже сильні, дуже холодні, дуже гучні, темні, повільні, сумні, злі*; імена з голосним [о] та наголошеним [е] (типу **Олег**) *дуже гарні, дуже великі, дуже сильні, дуже повільні, дуже гучні, грубі, темні, холодні, сумні, злі*. Спільний фонетичний зміст для [а], [е], [і] — гарний, тому антропонім **Валерій** має всі значення наголошеного [е] і тільки одну ознаку вищого вияву — *дуже гарний*.

Імена з наголошеним [а] — Віталій, Геннадій, Іван, Михайло, Степан — гарні, великі, грубі, світлі, сильні, холодні, швидкі, веселі, гучні, добрі; червоного кольору. Оніми можуть мати широку гаму кольорів. Наприклад, Віталій, Іван — синє, червоне забарвлення, Степан — зелене, червоне, а Геннадій — зелене, червоне та синє і Михайло — чорне, червоне та біле. За наголошеним голосним та спільним фонетичним змістом голосних, які входять до імені, оніми: **Віталій, Іван** — *дуже гарні, грубі, дуже світлі, дуже веселі, дуже добрі, сильні, гучні, швидкі, великі, холодні, Степан* — *дуже гарний, дуже грубий, дуже сильний, дуже гучний, дуже повільний, дуже холодний, світлий, веселий, добрий, швидкий, Геннадій* — *дуже гарний, світлий, сильний, веселий, гучний, добрий, швидкий, великий, холодний, а Михайло* — *дуже гарний, дуже сильний, дуже гучний, дуже великий, грубий, світлий, веселий, добрий, швидкий, холодний*. До цієї групи належить й ім'я **Олександр**. З боку психофоносемантики спільним значенням для звуків [о], [е], [а] є значення гарний, великий, гучний, сильний, а розрізняються між собою голосні ознаками «холодний — гарячий», «швидкий — повільний». Отже, **Олександр** — ім'я *дуже гарне, дуже велике, дуже сильне, дуже гучне, грубе, світле, веселе, добре, повільне, холодне, швидке*; червоного, білого або зеленого кольору.

Антропоніми Денис з наголошеним [и] і голосним [e], Сергій з наголошеним [і] та голосним [e] — гарні, теплі, повільні. На відміну від великих, гучних, сильних звуків [e], [и], звук [і] — малий, ніжний, слабкий, добрий, тому такі характеристики притаманні оніму Сергій. Натомість звуки [і], [и] відрізняються від звука [e] ознакою «гарячий — холодний», отже, ім'я **Денис** є *гарячим*, а також за спільним значенням [e] та наголошеного [и] — *дуже гарним, дуже грубим, дуже темним, дуже сильним, дуже сумним, дуже гучним, дуже злим, дуже повільним, дуже великим*, ім'я **Сергій**, за наголошеним [і] та спільними значеннями [і], [e] — *дуже гарне, ніжне, світле, слабке, веселе, тихе, добре, повільне, мале, гаряче*. Щодо кольорових асоціацій, то оніми Денис, Сергій можуть мати розмаїтий спектр кольорів. Наприклад, ім'я Денис — чорний і зелений колір, а онім Сергій — синій і зелений.

До групи антропонімів з голосними заднього ряду входять імена Артур, Богдан, Павло, Роман, Руслан, Ярослав. Фонетичне значення онімів з голосними заднього ряду [o], [a] збігається, крім ознак «ніжний — грубий», «холодний — гарячий», «швидкий — повільний». За наголошеним голосним [a] та спільними значеннями [a], [o] імена **Богдан, Роман, Ярослав** — *дуже гарні, дуже великі, грубі, дуже світлі, дуже сильні, холодні, швидкі, дуже веселі, дуже гучні, дуже добрі*; червоного кольору. А ім'я **Павло** за наголошеним голосним [o], який асоціюється з білим кольором, відрізняється від попередніх імен ознаками — «ніжний — грубий», «швидкий — повільний», «гарячий — холодний». Отже, онім **Павло** — *дуже гарний, дуже великий, дуже світлий, ніжний, дуже сильний, гарячий, повільний, дуже веселий, дуже гучний, дуже добрий*. До цієї групи входять й імена Артур, Руслан. Фонетичне значення оніма Руслан, що має червоне забарвлення, відрізняється від попередніх онімів тільки ступенем вияву двох ознак: він є дуже холодним, дуже швидким, а попередні імена просто холодні і швидкі. Фонетичний зміст імені Артур — жовтого кольору (за наголошеним [y]) — тільки ознакою «ніжний — грубий» відрізняється від психофоносемантики імені Руслан. Тому **Артур і Руслан** — *дуже гарні, дуже світлі, дуже сильні, дуже веселі, дуже гучні, дуже добрі, дуже швидкі, дуже великі, дуже холодні*, але Артур — ім'я ніжне, а Руслан — грубе.

Імена з наголошеним [і] — Андрій, Віктор, Леонід, Олексій, Сергій — гарні, малі, ніжні, світлі, слабкі, гарячі, повільні, веселі, тихі, добрі. Спільне значення для звуків [і], [а] — гарний, світлий, веселий, добрий, тому фонетичний зміст онімів з даними звуками уточнюється, а деякі ознаки набувають вищого ступеня вияву; зокрема ім'я **Андрій** — *дуже гарне, дуже світле, дуже добре, дуже веселе, мале, ніжне, слабке, гаряче, повільне, тихе*. Спільне значення для звуків [і], [о] — гарний, ніжний, світлий, гарячий, повільний, веселий, добрий. Отже, оніми **Віктор, Ігор** — *дуже гарні, дуже ніжні, дуже світлі, дуже гарячі, дуже повільні, дуже веселі, дуже добрі, малі, слабкі, тихі*. Імена **Леонід, Олексій** за спільним фонетичним змістом [е], [о], [і] та наголошеним [і] вважаються *дуже гарними, дуже повільними, малими, ніжними, світлими, слабкими, гарячими, веселими, тихими, добрими*. За кольоровими асоціаціями імена з наголошеним [і] синього кольору, але, безумовно, за наявністю голосних оніми можуть мати широку гаму кольорів, зокрема Андрій — синій, червоний; Віктор, Ігор — синій, білий; Сергій — синій, зелений, а Леонід, Олексій — синій, білий, зелений.

Імена з наголошеним [и] — Борис, Вадим, Валентин, Володимир, Василь, Данило, Костянтин, Любомир, Максим, Микита — гарні, великі, грубі, темні, сильні, гарячі, повільні, сумні, гучні, злі. Спільними ознаками для звуків [а], [о], [и] є гарний, великий, сильний, гучний; отже, імена **Данило, Костянтин** є *дуже гарними, дуже великими, дуже сильними, дуже гучними, грубими, темними, гарячими, повільними, сумними, злими*. Оніми **Володимир, Борис** за наголошеним [и] та спільним фонетичним значенням голосних імені *дуже гарячі, дуже повільні, дуже гарні, дуже гучні, дуже великі, дуже сильні, грубі, темні, сумні, злі*; оніми **Вадим, Василь, Максим, Микита** — *дуже гарні, дуже великі, дуже грубі, дуже сильні, дуже гучні, темні, гарячі, повільні, сумні, злі*. За наголошеним [и] та спільним фонетичним змістом [а], [е], [и] ім'я **Валентин** є *дуже гарним, дуже великим, дуже грубим, дуже сильним, дуже гучним, темним, гарячим, повільним, сумним, злим*; за наголошеним голосним та спільними ознаками [о], [у], [и] антропонім **Любомир** — *дуже гарний, дуже сильний, дуже гучний, дуже великий, грубий, темний, сумний, злий, повільний, гарячий*.

У групі імен з повторюваним [а] (один з них наголошений) — Владислав, В'ячеслав, Станіслав — теж цікаво представлена як психофоносемантика, так і кольорова гама. Імена з домінуючим червоним забарвленням мають ще й зелений (**В'ячеслав**), синій (**Станіслав**), чорний (**Владислав**) колір. Щодо психофоносемантики, то ці імена *дуже гарні, швидкі: Станіслав — грубе, дуже світле, сильне, дуже веселе, гучне, дуже добре, велике, холодне; В'ячеслав, Владислав — дуже грубі, дуже сильні, веселі, дуже гучні, добрі, дуже великі, але Владислав — холодне, світле ім'я, а В'ячеслав — дуже холодне, темне.*

Імена з наголошеним [о] — Георгій, Григорій, Дмитро, Орест, Павло — великі, гарні, сильні, світлі, ніжні, гарячі, повільні, гучні, веселі, добрі; білого кольору. Оними **Орест, Петро** за спільними ознаками [о], [е] та наголошеним [о] є *дуже гарними, дуже сильними, дуже гучними, дуже великими, ніжними, світлими, веселими, добрими, гарячими*; антропонім **Дмитро** за спільними ознаками [и], [о] та наголошеним [о] є *дуже гарним, дуже сильним, дуже гучним, дуже повільним, дуже великим, дуже холодним, ніжним, світлим, веселим, добрим*. Ім'я **Анатолій**, що асоціюється з червоним, білим, синім кольорами, *дуже гарне, дуже світле, дуже веселе, дуже добре, грубе, сильне, гучне, швидке, велике, холодне*; онім **Микола**, що асоціюється з червоним, чорним, білим кольорами, є *дуже гарним, дуже сильним, дуже гучним, дуже великим, грубим, темним, сумним, злим, повільним, гарячим*.

Жовтого кольору імена Юрій, Артур за наголошеним голосним [у] є гарними, великими, ніжними, світлими, сильними, холодними, швидкими, веселими, гучними, добрими. Крім цього, онім **Юрій** за спільним значенням [у], [і] можна вважати *дуже гарним, дуже ніжним, дуже світлим, дуже добрим, сильним, веселим, гучним, швидким, великим, холодним*. Голосні антропоніма Артур, як зазначалось вище, крім значення «грубий — ніжний», збігаються за всіма ознаками і набувають вищого ступеня вияву.

Єдине спільне значення для всіх українських голосних — гарний. Тому, не сумніваючись, можна вважати, що всі чоловічі імена є не просто гарними, а дуже гарними. Дуже ніжними є оніми Віктор, Ігор, Юрій; дуже світлими і дуже добрими — Анатолій, Андрій, Артур, Богдан, Віктор, Іван, Ігор, Назар, Павло, Роман,

Руслан, Станіслав, Юрій, Ярослав; дуже гарячими — Борис, Віктор, Володимир, Ігор; дуже веселими — Анатолій, Андрій, Артур, Богдан, Борис, Віктор, Іван, Ігор, Назар, Павло, Роман, Руслан, Станіслав, Ярослав; дуже швидкими — Артур, Назар, Руслан; дуже сильними, дуже гучними і дуже великими — Артем, Артур, Богдан, Вадим, Валентин, Василь, Володимир, Владислав, В'ячеслав, Данило, Денис, Дмитро, Євген, Костянтин, Любомир, Максим, Микита, Микола, Михайло, Назар, Олег, Олександр, Орест, Павло, Петро, Роман, Руслан, Степан, Ярослав. Вищий ступінь вияву фонетичного змісту притаманний онімам Назар, Євген, оскільки всі ознаки наділені словом *дуже*, цим же словом позначені всі ознаки, крім однієї «ніжний — грубий», в антропонімах Артур, Руслан, і тільки одне значення вищого ступеня вияву — дуже гарний — наявне в найменнях Валерій, Григорій, Геннадій. Щодо кольорових асоціацій, то більшість досліджуваних чоловічих онімів забарвлено основними кольорами українського спектру — червоним і чорним.

Література

1. Белей Л. Ім'я дитини в українській родині: Словник-довідник. — Ужгород, 1993.
2. Галич В. М. Естетична значущість фонетичної оболонки антропоніма (на матеріалі творчості Олеся Гончара) // Мовознавство. — 2001. — № 4.
3. Журавлєв А. П. Звук и смысл. — М., 1991.
4. Журавлєв А. П. Фонетическое значение. — Л., 1974.
5. Коваль А. П. Життя і пригоди імен. — К., 1988.
6. Лосев А. Ф. Философия имени. — М., 1990.
7. Микитин-Дружинець М. Л. Психофоносемантика жіночого іменника // Записки з ономастики. — Вип. 11. — Одеса, 2008.
8. Никонов В. А. Имя и общество. — М., 1974.
9. Никонов В. А. Личное имя — социальный знак // Глазами этнографов: Сб. науч. ст. — М., 1982.
10. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: Словник-довідник / За ред. В. М. Русанівського. — К., 1986.
11. Успенский Л. В. Слово о словах. Ты и твоё имя. — Л., 1962.